

К. В. Баранов
асpirант Інституту економіки та
прогнозування НАН України (м. Київ)

УДК 330.341

ЕКЗОГЕННІ ЧИННИКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Визначено основні чинники конкурентоспроможності національної економіки, на формування яких не впливають заходи економічної політики держави. Їх врахування необхідне в процесі адаптації національної економіки до динамічних змін зовнішнього середовища та визначення параметрів стійкості господарської системи до впливу екзогенного походження.

Ключові слова: конкурентоспроможність національної економіки; екзогенні чинники; умови торгівлі; прямі іноземні інвестиції; технології; внутрішній ринок.

Активна риторика конкурентоспроможності національної економіки пов'язана з пошуками економістами відповіді на “одніє” питання: чим визначається успішність або неуспішність національної економіки у досягненні кінцевих цілей свого функціонування. Нові умови, які склалися під впливом глобалізації у кінці ХХ ст. потребують нових відповідей. Використання багатофакторного аналізу величезного масиву статистичних даних та деталізованих експертних опитувань дозволяє визначати причини, які призвели національні економіки до успіху. Попри те, що сьогодні спроможність економічної науки виконувати прогнозну функцію є явно обмеженою, важливість врахування даних дослідження конкурентоспроможності за сучасними методиками для визначення пріоритетів проведення економічної політики видається цілком очевидною.

Парадигма конкурентоспроможності національної економіки поширилась в світовій економічній науці в останні десятиліття ХХ ст. Найчастіше стосовно даної проблематики згадуються праці зарубіжних учених: М. Портера, С. Гареллі, Дж. Сакса, П. Друкера. У вітчизняній економічній літературі питання національної конкурентоспроможності висвітлюються у працях О. Шнипка [1], І. Крючкової [2], Б. Кваснюка [3], О. Швиданенка [4], І. Манцурова [5], Я. Жаліла [6] та інших. Із набуттям глобальною економікою рис цілісності та системності, змінюється і характер впливу окремих параметрів ендогенного та екзогенного походження на національні економіки. За окремим ознаками вплив зовнішніх умов стає вирішальним, ускладнюючи завдання забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Крім визначення переліку основних екзогенних чинників національної конкурентоспроможності, у статті доводиться, що застосування терміна “конкурентоспроможність” стосовно національної економіки — це певна метафора, використання якої, тим не менш, є виправданим з огляду на залежність параметрів розвитку національної економіки від адаптації до глобального конкурентного простору.

Етимологія слова “конкурентоспроможність” вказує на фокусування при визначенні її рівня на можливості економічної системи до результативного функціонування в умовах конкуренції. Хоча, слід зазначити, що деякі сучасні визначення конкурентоспроможності акцентують саме на продуктивності, добробуті населення і не визначають успіх у міжнародній конкуренції як головну передумову конкурентоспроможності. Наприклад, фахівці Світового економічного форуму визначають конкурентоспроможність як “сукупність інститутів, правил та факторів, які визначають рівень продуктивності країни” [7, с. 13].

Проте залежність параметрів функціонування економіки від взаємодії країни в міжнародному глобальному просторі — об'єктивний факт, який стає все більш очевидним із поглибленням інтеграційних процесів у світовій економіці. Рівень конкурентоспроможності національної економіки має тим більш відчутний вплив на добробут громадян, чим тісніше національна економіка пов'язана з глобальною, зокрема залучена до боротьби національних виробників на глобальних ринках.

Зазначимо, що сама риторика конкурентоспроможності національної економіки має опозицію в наукових колах. Лауреат премії пам'яті Альфреда Нобеля з економіки 2008 року Пол Кругман, зокрема, говорить про дану концепцію як про “небезпечну одержимість”. У статті “Конкурентоспроможність: небезпечна одержимість” (*Competitiveness: A Dangerous Obsession*) [8] П. Кругман наводить численні аргументи, які доводять беззмістовність та шкідливість активного застосування риторики національної конкурентоспроможності при розробці та обґрунтуванні економічної політики. П. Кругман переконаний, що захоплення конкурентоспроможністю — лише невиправдане спрошення складної дійсності, намагання знайти прості відповіді на складні питання.

Держава, на відміну від організації, має численні зобов'язання перед власним населенням щодо забезпечення повноцінного економічного, соціального та екологічного розвитку території, на яку поширюється її влада. Організація може скорочувати штати, змінювати місце дислокації, об'єднатись або бути поглиненою конкурентами. У свою чергу, держава не може керуватись виключно принципом максимізації прибутку. Забезпечення суспільного добробуту вимагає врахування багатьох соціальних аспектів. Тягар соціальних зобов'язань перед населенням визначеного території не дозволяє розглядати країну як конкурента, дії якого визначаються виключно потребою генерування прибутку.

Конкурентоспроможність національної економіки можна сприймати як метафору — перенесення термінології з міжкорпоративного на міждержавний рівень взаємодії суб'єктів. Проте використання такої метафори, на думку автора, є цілком виправданим. Уряди різних країн змушені діяти в жорстких умовах боротьби за міжнародні ринки та капітал, тому при прийнятті стратегічних рішень щодо управління економічною системою вони все більш відчувають тиск викликів глобального конкурентного простору.

У сучасних економіческих реаліях більшість національних економіческих систем важко відокремити від глобального економічного простору за принципом автономності. Суб'єкти економічної діяльності — резиденти країни — можуть бути більш тісно пов'язані із елементами зовнішнього середовища, а макроекономічні показники значною мірою визначаються такими факторами, як стан платіжного балансу, валютний курс, міжнародні інвестиційні потоки тощо. За словами англійського соціолога Зигмунта Баумана: “Саме розходження між внутрішнім і світовим ринком, і взагалі між поняттями “внутрішній” і “зовнішній”, з погляду держави, сьогодні дедалі важче зберігати у всіх відношеннях, крім вужчого — “контролю над територією й населенням” [10, с. 54]. Світова економічна система все більше набуває ознак глобальної, тобто різномірні економічні суб'єкти з різних країн утворюють єдність, яка діє на принципах системності, цілісності та інтегрованості.

Проведені вченими Інституту економіки та прогнозування аналітичні та прогнозні розрахунки з метою оцінки впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на економічну динаміку засвідчили, що: “За період тривалого спаду та стагнації виробництва в Україні сформувалася екзогенно залежна неефективна структура економіки із напівсировинною орієнтацією розвитку, яка характеризується занепадом високотехнологічного виробництва, зростанням залежності від зарубіжних ринків і тому вразливістю до зовнішніх шоків” [11, с. 192–193]. Перспективи досягнення національною економікою високого рівня конкурентоспроможності залежать від подальшого пристосування до впливу екзогенних чинників та створення передумов ендогенних процесів зростання та розвитку.

На думку автора, найбільш впливовими екзогенними чинниками національної конкурентоспроможності є:

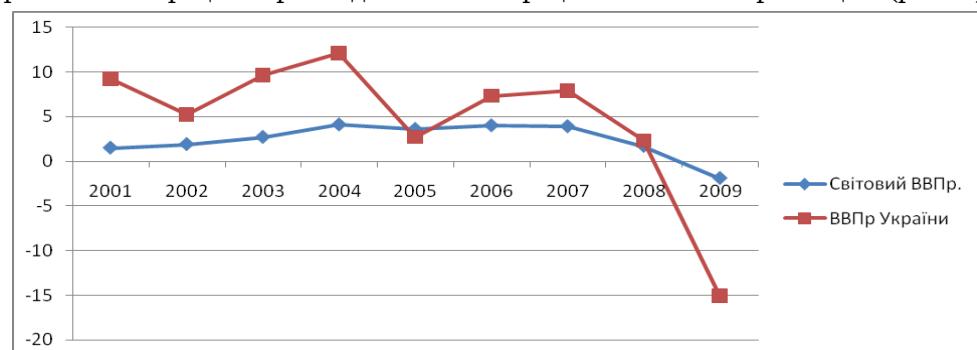
- технологічний прогрес світової економіки ;
- динаміка світового виробництва;
- умови торгівлі;
- рух глобального капіталу.

Щодо найважливішого фактора прогресу розвинутих країн світу — інновацій, то фахівці Світового економічного форуму спеціально наголошують на тому, що інновації можуть бути як продуктом, створеним у країні, так і запозиченням. У методології розрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності (*global competitiveness index*) Всесвітнього економічного форума доступність для фірм сучасних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних (ІКТ), оцінюється окремою складовою — “Оснащення новітніми технологіями” (*Technological readiness*), тоді як здатність країни продукувати технології відображені у складовій — “Інновації” (*Innovation*) і має найбільш вагомий вплив на конкурентоспроможність тих країн, які знаходяться на стадії інноваційно-орієнтованих економік. Для економік, які не досягли цієї стадії, пріоритетним може бути саме запозичення технологій та їх успішне впровадження. Думка експертів Світового банку узгоджується із вказаним принципом: “Абсорбція технологій особливо важлива для підвищення продуктивності та ускладнення продукції такої країни, що не належить до основних інноваційних країн, як Україна” [12, с. 64]. Справді, для країни, яка, “... за винятком однічних прикладів, практично відсутня на світових ринках високотехнологічної продукції. Її частка оцінюється в 0,042 %” [13, с. 34], створення передумов інноваційно-інвестиційного розвитку первинно пов’язане із залученням сучасних технологій.

Економічні спади в окремих національних господарствах в сьогоднішніх умовах дуже швидко вражають інші економіки через численні канали інфікування. Особливо виразно посилення взаємозалежності національних економік виявило себе під час глобальної економічної кризи 2008–2009 років. Проблеми, які вразили фінансові системи кількох розвинутих країн, привели до скорочення споживчого попиту, зростання безробіття та звернення до протекціоністських заходів практично у всіх країнах світу.

Одним із висновків, зроблених національними урядами багатьох країн в умовах післякrizової невизначеності, є необхідність розширення внутрішнього ринку. Попит на товари національних виробників, створений в межах національної економічної системи, дозволить збільшити стійкість економік до спаду зовнішнього попиту, падіння світових цін на експортні товари та проявів протекціонізму. Великий внутрішній ринок (складова “Розмір ринку” (*Market size*)) враховується як позитивний чинник при визначенні Індексу глобальної конкурентоспроможності ВЕФ.

Хоча міждержавна взаємодія в перспективі може мати вагомі позитивні результати, надмірна залежність від зовнішніх впливів може чинити руйнівний вплив на національну економіку, прикладом чого є катастрофічне падіння реального ВВП України в 2009 році — кратне до показника рецесії світового виробництва (рис. 1).

Рис. 1. Реальний світовий ВВП та ВВП України
(у % до попереднього року)

Джерело: *World Bank Development Indicators*.

Масштабна рецесія національного виробництва насправді була передбачувана з огляду на “якість” економічного зростання 2000–2008 років. Показники експортної та імпортної квот, а також зовнішньоекономічної квоти вказують на значну залежність національної економіки від участі у міжнародному поділі праці (рис. 2). Високі значення показників у поєднанні із низькою диверсифікованістю експорту зумовлюють високу “вразливість” національної економіки від параметрів попиту та пропозиції на кілька основних груп товарів. Падіння інвестиційного попиту під час кризи призвело до різкого зниження цін на основну експортну статтю українського експорту — чорні метали (у 2001–2009 роках частка в структурі національного експорту в середньому становила 31,6 %), різко скоротився попит на продукцію хімічної промисловості (8,1 % у структурі експорту в 2001–2009 роках). Умови торгівлі в 2009 році погіршилися на 11 %, тоді як протягом 2001–2008 років вони постійно покращувались — сумарно на 50 % [12, с. 11].

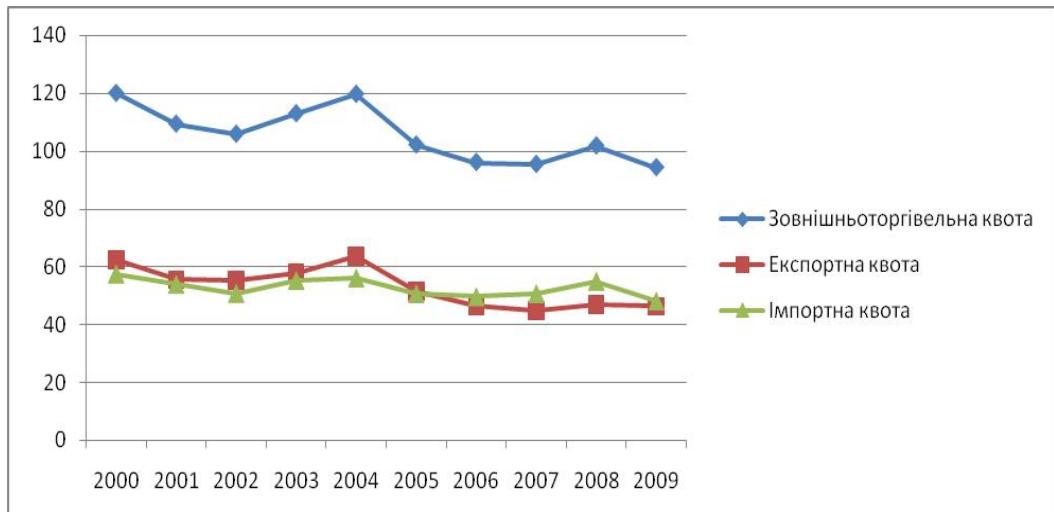

Рис. 2. Експортна, імпортна та зовнішньоторгівельна квота України у 2000–2009 роках, % ВВП

Джерело: розраховано за даними Держкомстата за відповідні роки.

Масштаби прямих іноземних інвестицій — інший важливий екзогенний чинник конкурентоспроможності. Сучасний імператив ринкових економік — залучення внутрішніх та іноземних інвестицій передбачає створення режиму найбільшого сприяння для інвестора, який давно став “поміщиком, який живе деінде” [10, с. 12–14]. Лібералізація міжнародних економічних стосунків, важливим наслідком якої є висока мобільність капіталу, а також розвиток віртуальної інфраструктури, в якій відбувається його обіг, призвели до появи таких термінів, як “податкова конкуренція”, “інвестиційна конкурентоспроможність”, “конкурентоспроможність економічного середовища” тощо. Традиційно конкурентоспроможність пов’язували із агресивними діями держав, сприянням власним експортерам та інвесторам. Такій стратегії слідували Німеччина, Японія, Південна Корея. Такий підхід відображені у відомому вислові президента американської корпорації “Дженерал моторс” Чарльза Вільсона: “Що добре для нашої країни, добре і для “Дженерал моторс”, і навпаки”. Проте професор Інституту розвитку менеджменту в Лозанні Стефан Гареллі зазначає, що країни, які бажають стати конкурентоспроможними сьогодні не завжди дотримуються такої стратегії, а скоріше обирають між “агресивністю” та “привабливістю” [9]. Шлях до процвітання таких країн, як Сінгапур та Ірландія був пов’язаний саме із створенням привабливого економічного середовища. Держава бере на себе повноваження із забезпечення сприятливого

підприємницького середовища створення сучасної ринкової інфраструктури. Створені передумови для панування конкурентних сил, низьке податкове навантаження та легкість ведення бізнесу сприяють залученню значних обсягів капіталу. Справді, зважаючи на задекларовані цілі міждержавної взаємодії в сучасному глобальному економічному співтоваристві, авторитетні економічні індекси оцінюють скоріше привабливість економічного середовища країни, а “агресивний” аспект практично не враховується: індекс глобальної конкурентоспроможності, індекси інвестиційної привабливості, економічної свободи, якості підприємницького середовища тощо.

Незважаючи на високі темпи економічного зростання в 2001–2008 роках, Україна і досі залишається на периферії світових інвестиційних потоків. Основним індикатором, який вказує на успішність реформування економіки та створення привабливого економічного середовища в національній економіці, є показник об’ємів прямих іноземних інвестицій (далі — ПІ). Станом на 1 січня 2010 року в економіку України було залучено 40 026,8 млн. дол. США ПІ. Динаміку приросту ПІ за останнє десятиліття показано на рис. 3.

Обсяг залучених ПІ залишається відносно низьким. Українська економіка заличає незначні обсяги ПІ, незважаючи на низку сприятливих обставин, серед яких великий внутрішній ринок, географічна близькість до ринків ЄС, порівняно низький рівень заробітної плати.

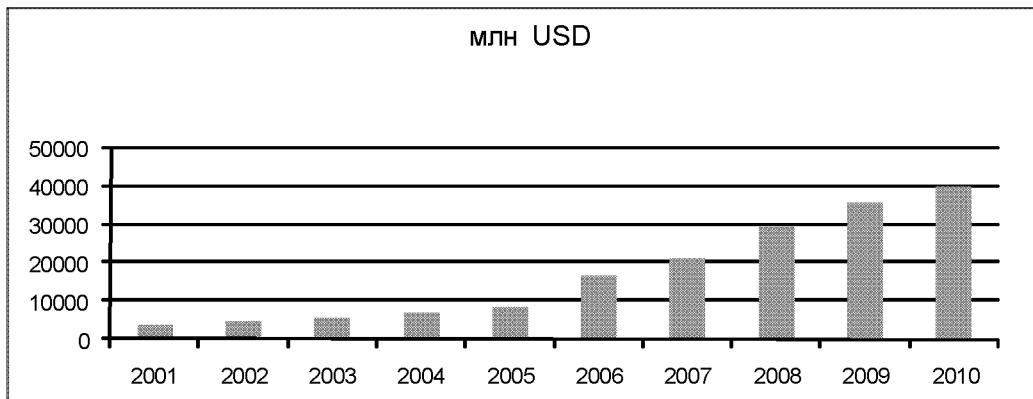

Рис. 3. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну
(на початок року)

Джерело: дані Держкомстату.

В останньому рейтингу Світового банку “Ведення бізнесу” (*Doing Business*) Україна знаходиться на 145 місці з 183 країн [14], що свідчить про наявність численних перешкод, які стримують прихід іноземного інвестора.

Висновки. Досягнути високого рівня конкурентоспроможності неможливо без врахування впливу екзогенних факторів на поточне функціонування національної економіки.

Якщо закордон виявляє попит переважно на сировинні товари та товари низького ступеня обробки, то чинником урізноманітнення та ускладнення попиту може стати розвиток внутрішнього ринку. Переваги розвинутого внутрішнього ринку полягають у можливості використання ефекту масштабу компаніями різних галузей, створення замкнених технологічних циклів.

Необхідність орієнтації на ендогенні чинники національної конкурентоспроможності обумовлена нестабільністю глобального економічного середовища та надмірною залежністю національної економіки від зовнішніх ринків. Іншими ключовими напрямками підвищення національної конкурентоспроможності є

міждержавне співробітництво з метою залучення новітніх технологій та підвищення інвестиційної привабливості національного економічного простору.

Досягнення високого рівня конкурентоспроможності можливе при орієнтації на ендогенні чинники, враховуючи вплив екзогенних.

Список використаних джерел

1. Шнипко, О. С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації: наукове видання [Текст] / О. С. Шнипко ; НАН України, Інститут економіки та прогнозування. — К. : Наукова думка, 2003. — 343 с.
2. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення [Текст] / за ред. І. В. Крючкової. — К. : Основа, 2007. — 488 с.
3. Конкурентоспроможність національної економіки [Текст] / за ред. Б. Є. Квасюка. — К. : Фенікс, 2005. — 582 с.
4. Швиданенко, О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти [Текст] : [монограф.]. — К. : КНЕУ, 2007. — 312 с.
5. Манциров, І. Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможності країни [Текст] : [монограф.]. — К. : КНЕУ, 2006. — 392 с.
6. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації [Текст] / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін. ; за ред. Я. А. Жаліла. — К. : НІСД, 2005. — 388 с.
7. The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Electronic resource] World Economic Forum. — 2010. — Way of access : <http://www.weforum.org/documents/GCR10/index.html>. — Назва з екрану.
8. Krugman, P. Competitiveness: A Dangerous Obsession [Text] / P. Krugman // Foreign Affairs. — 1994. — Vol. 72. — № 2. — P. 28–44.
9. Garelli, S. Competitiveness of Nations: The Fundamentals [Electronic resource] S. Garelli // IMD. World Competitiveness Project. — 2002. — Way of access : <http://www.imd.org/research/centers/wcc/upload/Fundamentals.pdf>. — Назва з екрану.
10. Бауман, З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства [Текст] / З. Бауман [пер. з англ.]. — К. : Київо-Могилянська академія, 2008. — 109 с.
11. Моделі ендогенного зростання економіки України [Текст] / за ред. М. І. Скрипниченко. — К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. — 576 с.
12. Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання в Україні. Меморандум з економічного розвитку [Електронний ресурс] Світовий банк. — 2010. — Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/UKRAINEEXTN/Resources/UA_CEM_UKR_complete.pdf. — Назва з екрану.
13. Технологічна модернізація промисловості України [Текст] / за ред. Л. І. Федулової ; Інститут економіки та прогнозування. — К., 2008. — 472 с.
14. Doing Business 2011 [Electronic resource] World Bank. — 2010. — Way of access : <http://www.doingbusiness.org/-/media/fpdkm/doing%20business/documents/annual-reports/english/db11-fullreport.pdf>. — Назва з екрану.

Рекомендовано до друку відділом економічного зростання,
структурних змін та промислової політики
Інституту економіки та прогнозування НАН України
(протокол від 18 листопада 2010 року)

Надійшла до редакції 11.01.2011

Баранов К. В. Экзогенные факторы конкурентоспособности национальной экономики
Определены основные факторы конкурентоспособности национальной экономики, которые находятся вне сферы действия мер экономической политики государства. Их необходимо учитывать в процессе адаптации национальной экономики к динамическим изменениям внешней среды и определения параметров устойчивости хозяйственной системы к влиянию экзогенного происхождения.

Ключевые слова: конкурентоспособность национальной экономики; экзогенные факторы; условия торговли; прямые иностранные инвестиции; технологии; внутренний рынок.

Baranov, K. V. Exogenous Factors of Competitiveness of the National Economic
In the article the main factors of competitiveness of national economic, which are out of economic politic means influence, were defined. Taking them into account is necessary for adaptation of economic to dynamic changes of external environment.

Key words: competitiveness of national economy; exogenous factors; terms of trade; direct foreign investments; technologies; domestic market.